

Sint Catharinakathedraal

Niels van Geel

Inhoud	
Dankwoord	4
Introductie	5

4
5
3

Ruimte	6
Rituelen	7
Andere werkelijkheid	11
Verhalen, Mythen, en preken	14
Heilige objecten en beelden	16
Epiloog	19

Dankwoord

Ik wil de informanten bedanken die mij met dit onderzoek hebben geholpen. Tijdens het onderzoek is Covid-19 duidelijk aanwezig geweest, dit heeft impact op de verzamelde informatie gehad. Minder mensen mochten bij de vieringen aanwezig zijn en meer mensen

moesten online aan deze vieringen deel nemen, dit geeft een andere belevingswereld dan wanneer men fysiek aanwezigheid.

W. heeft alles op alles gezet om te helpen. Hij heeft mij toegang tot veel informatie over de Sint Catharinakathedraal gegeven om deze etnografie te kunnen schrijven. Hij heeft ook mij met een tweede informant in contact gebracht, toen bleek dat door nieuwe Covid-19 maatregelen interviews afnemen lastig zou worden. J. heeft daarnaast een groot aandeel in het omschrijven van de beleving binnen de rooms-katholieke kerk geleverd.

Introductie

De Sint Catharinakathedraal viel gelijk op tijdens het zoeken naar een setting voor deze etnografie. Velen denken aan de Domtoren als het gaat om kerken in Utrecht, ondanks de rijke geschiedenis van de Sint Catharinakathedraal en het onderhoud dat door de gemeenschap wordt uitgevoerd. Naast de kerk bevindt zich het Museum Catharijneconvent waar regelmatig tentoonstellingen over de geschiedenis van het rooms- katholieke worden gehouden.

Helaas was deze tijdens het onderzoek gesloten. Het museum heeft de kerk bijna opgekocht toen deze op de rand van sluiten stond.

De Sint Catharinakathedraal is een 500 jaar oude Rooms-katholieke kerk gelegen aan de Lange Nieuwstraat middenin het centrum van Utrecht, die deel uitmaakt van Katholiek Utrecht. De naam is gewijd aan Catharina van Alexandrië. De geschiedenis van de kerk begint in de 16de eeuw. In 1560 was de kerk volledig voltooid. De kerk is daarmee de laatste middeleeuwse kerk in Utrecht die tot stand was gekomen. Sinds 1580 werd de kerk voor de rooms-katholieke gemeenschap gebruikt, totdat deze religie in hetzelfde jaar niet meer mocht worden beoefend. Vanaf 1580 tot 1633 heeft de kerk daarom als anatomiekamer gediend. Vervolgens werd de kerk van 1633 tot 1840 door een protestantse gemeenschap ingericht en gebruikt. In 1840 schonk Koning Willem II de kerk aan de rooms-katholieke gemeenschap. In dit tijdperk werd de neogotische stijl van de kerk gedecodeerd. In deze periode werd Maarschalkerweerdorgel gebouwd en deze is nog steeds in gebruik. Naast de achtergrondinformatie van de kerk spreekt het mij als persoon aan omdat mijn eigen familie een rooms-katholieke achtergrond heeft.

Het doel van deze etnografie is de ervaringen over het Rooms-katholieke geloof op papier te zetten. Wat voor betekenis religie heeft voor het individu en wat de motieven zijn om een vaste kerkganger te zijn en te blijven. De informatie is verzameld door semigestructureerde interviews met informanten, offline en online participerende observatie tijdens een van de Hoogmissen. De dataverzameling zal door theorieën met betrekking tot de besproken onderwerpen worden geanalyseerd. Onderwerpen zoals het effect en gebruik van ruimte zal aan bod komen, het verloop van rituelen en de beleving die men daarbij heeft. De onderwerpen lichaam, zintuigen, en gender zullen aanbod komen. Met betrekking tot wat voor rol het lichaam speelt, hoe zintuigen worden aangesproken. Het toereiken naar het transcendente zal worden besproken en geanalyseerd. Verder komen verhalen, mythen, en spreuken aan bod. Tot slot geeft deze etnografie ook informatie over heilige beelden en objecten zoals de relieken van Willibrord. Naast de omschrijving van alle informatie geeft deze etnografie eveneens een analyse hiervan.

Informatie die door de informanten is verkregen, zal ten alle tijden anoniem blijven. Na het transcriberen is deze informatie verwijderd. Alle namen van deze personen hebben een pseudoniem gekregen. Voor elk hoofdstuk van deze etnografie zijn de opnames beluisterd en de informatie verdeeld per passend hoofdstuk. Daarbij is zo neutraal mogelijk een analyse uitgevoerd. Door emic en etic perspectieven te combineren, dus het perspectief van de

kerkgangers en het perspectief van de onderzoeker, is dit bereikt. Een holistisch beeld kan door deze combinatie worden omschreven.

Ruimte

In het Sint Catharinakathedraal zijn meerdere ruimtes aanwezig. Samen met W. ben ik deze ruimtes afgegaan. De indeling, architectuur, beleving van de ruimtes, en waar deze toe dienen, komt een uitleg over. Met behulp van interviews en participerende observaties kan het volgende worden gezegd.

Op 4 maart 2021 ben ik op bezoek in het Sint Catharinakathedraal. Mijn sleutelinformant W. geeft mij een rondleiding door de kerk. Het eerste wat opvalt is het priesterkoor met de lange rij banken in het schip tot aan de ingang. Het hoge plafond, de hoge ramen van glas-in-lood, en aanzienlijke hoge witte steunpilaren zorgen voor een kolossale uitstraling en zorgen voor resonantie van elk geluid. W. begint bij binnenkomst meteen met zijn verhaal over de kerk. Hij geeft informatie over hoe glas-in-lood hoort te worden gelezen. Het begint links onderin en je leest naar boven en daarna van rechts onder naar boven. Ik wist dit niet. W. vertelt daarna over het verhaal van Jezus, die door tien afbeeldingen wordt geïllustreerd. Aan de muren rondom het schip hangen die tien verhalen. Elke afbeelding geeft een stuk van het verhaal weer. De verhalen zijn volgens W. universeel. W. is in het buitenland geweest en in elke kerk die hij bezoekt, vindt hij hetzelfde aantal afbeeldingen terug. In het verleden kan dit aantal verschillen. Op het priesterkoor vertelt W. het verhaal achter de standbeelden die boven het priesterkoor hangen. Het verhaal gaat dat elk beeld het voorwerp vasthoudt, waarmee zij tot hun eind zijn gekomen. Deze beelden zijn heiligen geweest uit een bepaald tijdperk. Sint Catharina hangt hier ook tussen.¹

In het kathedraal zijn meerdere ruimtes aanwezig. Rechts naast het priesterkoor bevindt zich het vredeskapel ter nagedachtenis van kardinaal de Jong. In deze ruimte hangt een schilderij van de Jong met zijn levensspreuk *'ik geloof in het eeuwige leven'*. W. vertelt mij over de rol van De Jong in de tweede wereldoorlog. In de tweede wereld oorlog wilde de NSDAP in samenwerking gaan met de Jong. De Jong was tegen de NSDAP en hun agenda, waardoor hij hen toelating tot de kerk weigerde. Hij was hierdoor een van de beroemde kardinalen van die tijd. Naast het vredeskapel zit het Museum Catharinaconvent. Na dit verhaal vertelt W. dat veel kerken de afgelopen jaren sluiten. De Sint Catharinakathedraal was daar bijna een van.

¹ Interview met W. op 4 -3 - 2021

Het plan was om de kerk aan te laten sluiten bij het Catharinaconvent om de kerk als museum te laten functioneren. Uiteindelijk ontving de kerk genoeg financiële ondersteuning om op eigen kracht door te kunnen gaan. Aan de linkerkant van het priesterkoor zit het sacristie. W. vertelt dat deze ruimte naar de oorspronkelijk Rooms-katholieke aankleding is gerenoveerd. In de kerk zijn de muren grotendeels wit, maar in het sacristie zijn de muren zoals oudsher geschilderd. Tot de dag van vandaag kan je op sommige plekken nog zien hoe de schilderijen waren en hoe dit is gerenoveerd.² Bezoekers komen bijeen in het schip en nemen plaats op de banken. Nu gaat de verdeling van plaatsen via de coronamaatregelen en zijn de plaatsen beperkt. Plaatsen moeten van tevoren via de site van het kathedraal worden gereserveerd. Tijdens het bezoek aan de kathedraal behoren bezoekers zich stil te houden, of fluisteren als ze willen communiceren. Tijdens de diensten is complete stilte geacht. Alleen bij het gebed is het publiek te horen. De priesters hebben een eigen plek op het priesterkoor. De banken op het priesterkoor zijn van hetzelfde soort hout als de banken waar de bezoekers op zitten. De diensten worden offline en online gegeven, mede door de Covid-19 pandemie is het internet essentieel geworden. Het gebruik van de kerk kent verschillende manieren. Elke dag kan men een gebed beoefenen, een kaars opsteken bij het Mariakapel, en een stille mis bijwonen. Het Mariakapel is voor persoonlijk gebed en is voor velen daarom een speciale plek binnen de kerk. Bezoekers kunnen een zitplaats reserveren voor de zondagsvieringen, vanwege de beperkingen zijn dit 30 zitplaatsen in plaats van de 200. De kerk is open voor ieder die behoefte heeft. Online deelnamen aan de zondagsvieringen is via een livestream te zien. Bij de livestreams is de camera inzonderheid gericht op het altaar en de lessenaar waarachter de priester staat. Publiek is te horen maar zal niet in beeld verschijnen.³

Rituelen

De beschrijving van de Hoogmis komt vanuit een participerende observatie en het interview met J. en W. Het participerende onderzoek vindt plaats tijdens de Hoogmis op 7 maart. Het verloop en de daarbij horende handelingen zullen worden beschreven en geanalyseerd. De rol van de atmosfeer tijdens viering zal ook worden geanalyseerd, daarbij staat de rol van licht en geluid centraal.

Om 10:15 luiden de kerkklokken een kwartier voordat de Hoogmis begint, bij het betreden van de kathedraal kan je deze op de achtergrond nog horen. Tijdens het begin van de dienst valt

² Interview met W. op 4-3-2021

³ Interview met W. op 4-3-2021

een stilte, wanneer het orgel en het koor beginnen te spelen. Velen kijken om naar het orgel en orkest. Het eerste wat opvalt is de akoestiek die voor een bepaald atmosfeer in de kerk zorgt. De priesters en de misdienaars komen daarna op. Een priester met de bijbel in zijn handen en de ander heeft het wierookvat in handen. Voordat de Hoogmis van start gaat, loopt een van de priesters met het wierookvat een rondje om het altaar. Een gouden reliekschrijn bevindt zich onder het altaar met daarin de relieken van Willibrord.⁴ Dankzij Willibrord is het geloof in Nederland terecht gekomen.⁵ Elk moment wanneer een persoon het priesterkoor op- of afgaat, buigt men voor het altaar. De bijbel wordt vervolgens op het altaar gelegd. De priester begint met het verwelkomen van de kerkgangers. De schuldbelijdenis komt direct na het verwelkomen. De muziek begint weer en de priester staat voor het altaar te bidden in stilte. Het openingsgebed begint wanneer de muziek stopt. Met zijn handen wijd gericht naar de hemel voert de priester dit proces uit. Hierna valt een stilte. In het schip is te zien hoe ieder op eigen wijze bidt. Na het gebed begint de Woorddienst. De lector begint uit het boek Exodus voor te lezen. Na de woorddienst volgt zang. Een priester komt daarna met het wierookvat naar de lessenaar en zwaait het wierookvat twee keer voor zich uit, naar links en naar rechts. Hij begint vervolgens met zijn preek. De muziek gaat van start, nadat de priester zijn preek afsluit. Na de preken en muziek begint de priester met het doornemen van de gebeurtenissen van de afgelopen tijd. Onderwerpen zoals Covid-19, het wisselende weer, en de aankomst van Pasen. Het volgende gebed aanbod, geleid door de lector. Het klaarmaken van de Eucharistiedienst komt daarna aan bod. Tijdens dit proces bidden alle aanwezigen samen om uiteindelijk met God verenigd te worden. Iedereen loopt aan het eind van de dienst langs de priester om gezegend te worden. Aan het einde van de Hoogmis komt de zon door en dit schept een bepaalde sfeer van warmte in de ruimte. Böhme (in Rakow, 2020) beargumenteert dat licht de perceptie van ruimte en positionering van het individu in de ruimte creëert. De inval van het licht zag ik als een *'theatrical sign'* waarmee ik bedoel dat het ligt een symbolische betekenis heeft. De betekenis kan voor iedereen verschillen per context, zoals die van het ritueel. In dit geval het einde van de Hoogmis, de Eucharistie, de vereniging met god. Hierdoor krijgt het doorkomende licht door het glas en lood die symbolische betekenis, daarbij spelen geluid, afbeeldingen, en de structuur van een ruimte een beduidende rol. Al deze zaken creëren een buitengewone atmosfeer. De Hoogmis laat mij denken aan het idee van *'liminal space of transformation'* van Fische-Lichte (in Rakow 2020, 89). De atmosfeer heeft voor sommigen het effect van het in contact komen met het transcendente ofwel god

⁴ Interview met W. op 4 -3 - 2021

⁵ Interview met J. op 23-3-2021

gecreëerd. Dat wil zeggen dat licht, geluid, en geur meewerken aan het creëren van de atmosfeer en zorgen voor de zintuigelijke ervaring die door deze wisselwerking tot stand komt (Fische-Lichte in Rakow 2020). Het geluid van de orgel en het koor is voor J. belangrijk om deze atmosfeer te ervaren. Hij vertelt het als volgt: *'het orgel geluid en de muziek die daar vaak bij gepaard gaat, kan toch bepaalde gevoelens en sfeer creëren. Door een bepaald lied of bepaald melodie geraakt worden of herkenning oproept. Dus veel vaste gezang of gezang van bepaalde tijden, zoals Pasen en kerst, die roepen altijd een bepaald gevoel op. Van, oh ja dat gaat hierover, dat gaat hierover of bepaalde woorden of teksten die mij raken. En als dat orgel krachtig speelt of zacht – ja met dat orgel kan je ook bepaalde gevoelens uitdrukken. En qua lichtinval, meestal als je afgeleid bent tijdens de preek of als de zon in één keer binnen komt vallen dan kan je dat wel ervaren of zien, maar glas en lood is niet dusdanig indrukwekkend dat je ernaar blijft kijken ofzo. Het is mooi maar het is niet de hoofmoot.'*⁶ Zijn monoloog laat zien hoe licht en geluid een rol kunnen spelen in het creëren van de atmosfeer en de beleving. Het gaat niet alleen over het horen en zien maar ook over hoe het door het lichaam wordt gevoeld en ervaren (Fische-Lichte in Rakow 2020). Zoals J. aangeeft dat het je raakt. Het concept 'affective atmosphere' (Rakow 2020, 102) legt deze ervaring het best uit. De participant voelt zich ondergedompeld door de gecreëerde atmosfeer wanneer deze resoneert met wat de participant op dat moment beleeft (Rakow 2020). Deze ervaring kan verschillen wanneer de viering online of offline wordt gegeven

Sinds de komst van Covid-19 hebben kerken hun diensten moeten aanpassen. Livestreams worden nu als methode gebruikt om de diensten door te laten gaan. De aanmelding voor livestreams zijn verviervoudigt sinds de komst van Covid-19 (Dijkstra 2020). Kerken proberen op velerlei manieren de ervaring van de dienst zelf zo goed mogelijk over te laten komen voor de mensen thuis. Zij nodigen hen uit om zelf brood in huis te halen voor de Eucharistie (Dijkstra 2020). Bij het Sint Catharinakathedraal zijn de ervaringen vast gelegd en hoe zij over online diensten denken. In de gesprekken met J. en W. is het duidelijk dat offline en online deelname aan een Mis uitmaakt. De ervaring van onlinediensten voor J. is als volgt: *' ik probeer altijd aanwezig te zijn, indien mogelijk. Naja, dat online vind ik eigenlijk persoonlijk niet zo heel erg tot de verbeelding spreken. Omdat ik dan echt het gevoel heb dat ik naar een YouTube filmpje aan het kijken ben.'*⁷ De ervaring voor W. is bijna hetzelfde. Hij vertelt: *'je zit dan even te kijken en dan denk je even een koffie pakken. Je ziet het wel maar*

⁶ Interview met J. op 23-3-2021

⁷ Interview met J. op 23-3-2021

het leeft niet. ⁸ Beiden geven aan lichamelijke tijdens de online livestreams te missen. Zoals J. zegt: *'Juist die lichamelijkheid die zo belangrijk is in de katholieke traditie die vervalst dan eigenlijk een beetje. Al je zintuigen worden niet meer geprikkeld, zoals je in de kerk zit.'* ⁹ en ook W. vertelt: *'De camera is alleen maar hier op gericht [het altaar] en niet hoe leeg of hoe vol de kerk eigenlijk is. Het [gevoel] is al minder.'* ¹⁰ Wat J. zegt kan daarbij worden toegevoegd: *'Wanneer je anderen ziet en herkent tijdens een onlineviering, geeft het een andere betekenis'*. ¹¹ Het blijkt dat offline vieringen een duidelijke voorkeur hebben. De 'affective atmosphere' (Rakow 2020, 102) is online beduidend niet aanwezig. De overlappings van de online en offline viering kan als 'digital religion' (Campbell 2012, 1) worden gezien. Nu de vieringen online mogelijk zijn, zorgt deze ontwikkeling voor een brug tussen online en offline religieuze beoefening (Campbell 2012), alhoewel religieuze beoefening heeft online niet hetzelfde effect. Een verklaring kan zijn dat door de botsing tussen religieuze beoefening en digitale cultuur een nieuw context ontstaat, een 'third space' (Campbell 2012, 4). Wat 'digital religion' (Campbell 2012, 1) zo onaangenaam maakt is de onduidelijkheid van de logica en betekenisgeving van deze nieuwe context. Deze manier laat nieuwe mediacontexten waarin religie zich kan bevinden en kan ontwikkelen ontstaan (Campbell, 2012). Tot op zekere hoogte is dit wat J. en W. ervaren.

Ik ben van mening dat door Rakow (2020) en Campbell (2012) het verschil tussen de fysieke en online ervaring van diensten duidelijk onderbouwen. Ik vind ook dat de rol en het belang van de atmosfeer duidelijk is gemaakt met Rakow (2020) en hoe de zintuigelijke ervaring wordt beschreven. De ontwikkeling in de Sint Catharinakathedraal rondom Covid-19 is door Dijkstra (2020) kort toegelicht. Het geeft naar mij mening duidelijke voorbeelden van de impact van Covid-19 op de offline en online rituelen. Ik vind verder dat Campbell (2012) een duidelijk toelichting geeft over welk impact digitale cultuur heeft op rituelen en de bijhorende beleving.

Andere werkelijkheid

Eerder is al verteld hoe de Hoogmis in de rooms-katholieke kerk verloopt en hoe de atmosfeer hierbij een rol speelt. In dit gedeelte kom aan bod hoe het toereiken naar god ofwel transcendent wordt beleefd. Met behulp van de concepten *communitas* (Edith 2004),

⁸ Interview met W. op 4-3-2021

⁹ Interview met J. op 23-3-2021

¹⁰ Interview met W. op 4-3-2021

¹¹ Interview met J. op 23-3-2021

metakinese (Luhrmann 2004), en sensational forms (Meyer 2012) zal dit geanalyseerd worden.

Het interview met J. op 23 maart heeft veel informatie naar voren gebracht over het ervaren van een andere werkelijkheid. J. vertelt het volgende over zijn ervaring over het toereiken naar god. Tijdens de Mis bepreken de priesters drie collecta en op dit moment zal gezamenlijk worden gebeden. Van te voren valt een stilte met daarna de woorden ‘laat ons bidden’. Iedereen richt zich naar god en de priester die voor hen bidt.¹² Het moment is betekenisvol. J. zegt dat dit een moment van bewustwording is van waar je mee bezig bent, de bewustwording van intenties voor de Mis. Niet alleen als individu maar als groep. Deze actie en bewustwording is te herkennen als ‘communitas’ (Edith 2004, 98-99). Communitas kan mede door gezamenlijk bidden bereikt worden (Edith 2004). Tijdens het bidden kunnen de kerkgangers in een bepaalde flow komen en zich zelf daarin kwijtraken (Edith 2004). Het ontstaat doordat individuen volledig opgaan in het moment van het gebed. Bij een holistische ervaring zoals deze zijn de kerkgangers niet bewust bezig met corrigeren van wat zij doen, maar gaan zij op in het groepsgevoel (Edith 2004).

Bij de gebed van zondag 7 maart zijn de kerkgangers volledig betrokken. Het is te zien hoe zij zich openstellen naar god. J. vertelt hierover: *'Bepaalde houdingen kunnen inderdaad helpen om jezelf in een bepaalde stand te zetten om je te wenden tot god, dat zeker. Daarom is het ook fijn dat je soms kan knielen, of soms kan staan, en soms kan - ja.. Ik denk dat dat het erg echt toedoet, dat het helpt. Het helpt je in ieder geval bewuster te worden van wat je doet, wat je intentie is. Het helpt wel echt.'*¹³ De houdingen zijn persoonsgebonden. J. geeft aan een neutrale houding aan te houden in plaats van een expressieve houding. Zijn mening daarbij is dan ook: *'Het is meer een middel dan een doel natuurlijk. En als dat middel helpt is dat prima.'*¹⁴ De betrokkenheid van de kerkgangers is voor het gevoel van communitas van belang (Edith 2004). Na het moment stilte begint iedereen gezamenlijk te bidden. Het moment geeft een gevoel van samenhang en gevoel van betrokkenheid. Voor mij persoonlijk was dit een religieuze ervaring, alhoewel ieder dit anders ervaart. Door communitas kan men bijvoorbeeld blijdschap voelen, heling merken, de gift van ‘het zien’ krijgen, of lange termijn banden ontwikkelen (Edith 2004, 99). Het kan ervoor zorgen dat het individu boven zichzelf

¹² Interview met J. op 23-3-2021

¹³ Interview met J. op 23-3-2021

¹⁴ Interview met J. op 23-3-2021

uitstijgt en het besef van zichzelf vergeet. De persoon gaat mee in de gezamenlijke sfeer die op dat moment aanwezig is. *Communitas* hoeft desalniettemin niet altijd op te treden als individuen bij elkaar komen, het gaat om de saamhorigheid die wordt gedeeld. Zoals Willis zegt: ‘when people are tuned in to one another and live together through the same flow of experience.’ (In Edith 2004, 100).

De ervaring met God kan met de term ‘metakinese’ worden uitgelegd (Luhrmann 2004, 522). In de context van de Hoogmis is het lastig om het concept compleet toe te passen. Metakinese houdt een ‘mind-body state’ in wat betekent dat het individu op psychologische wijze een intieme band met God heeft (Luhrmann 2004). De gedachte dat lichamelijke stimuli een teken van de aanwezigheid van god zijn, hoort hierbij. De gemeenschap is belangrijk bij de uiting van de beleving van god. Het effect is groter wanneer meerdere personen tegelijk deze ervaring hebben, vanwege de reden dat bepaalde taal samen met de psychologische en lichamelijke ervaringen het bewijs van god en zijn aanwezigheid legitimeren (Luhrmann 2004). Een buitengewoon voorbeeld dat Luhrmann (2004) geeft zijn christelijke evangelisten in de Verenigde Staten. Individuen in deze kerk beleven de aanwezigheid van god intens en waarderen deze intense religieuze ervaringen, alhoewel deze absorptie met god niet bij elk persoon aanwezig is. J. heeft psychologisch wel een intieme band met god, maar lichamelijke uitingen komen niet overeen met hoe christelijke evangelisten hun band met god uiten. Een duidelijk nuanceverschil is hier aanwezig. Hij vertelt het volgende over de ervaring met en het toereiken naar god: *'als iets heel fijns, iets vreugdevols, iets wezenlijks, ja, zeker als je naar de kerk gaat dan wordt je ook gedragen door de gemeenschap en dat er vorm en inhoud wordt gegeven aan de gedachtes en gevoelens die in je eigen hart leven.'*¹⁵ Wat in zijn uitspraak naar voren komt, is het belang van de gemeenschap die een rol speelt in de ervaring en toereiken naar God. Denk hierbij aan het concept *communitas*. In het kort noemt hij deze lichamelijke ervaring van God ‘kippenvel’. Hij is daarnaast niet overtuigd dat men alleen kan geloven: *'Ik denk eigenlijk niet dat je in je eentje, je kan denk sowieso niet in je eentje geloven denk ik, op sommigen na maar ik denk juist dat die gemeenschap goed is omdat het je helpt te voelen en dat je ook steeds verder kan komen.'*¹⁶ J. kenmerkt de relatie met God als iets fundamenteels zoals die met een familielid. Het is voor hem niet alleen gevoelens en emoties. Hij bedoelt daarmee: *'Als je niet meer naar de kerkt gaat en niks voelt betekent niet dat je niet meer*

¹⁵ Interview met J. op 23-3-2021

¹⁶ Interview met J. op 23-3-2021

gelooft.¹⁷ Dat wil zeggen dat de relatie met god nuances heeft en verloopt de ene dag beter dan de ander. Of zoals J. zegt: *Het is net als een liefdesrelatie als het ware.*¹⁸ Het is duidelijk te merken dat de ‘mind-body state’ significant verschilt tussen J. en Christelijke evangelisten. Naar mijn mening komen aspecten terug bij J. maar zoals hij zelf aangeeft niet zo intens als Christelijke evangelisten uit de Verenigde Staten.

Om dieper in te gaan op hoe men uitreikt naar god is het concept ‘sensational forms’ van Meyer (2012, 26) een belangrijk onderwerp om te behandelen. Atmosfeer kan het effect hebben op hoe een individu iets ervaart. Men gebruikt daarnaast lichamelijke technieken om naar god toetereiken. Door samenhang kan een gevoel van *communitas* ontwikkelen. J. vertelt hoe hij bepaalde materiële aspecten ziet als de mediatie van de boodschap van het Rooms-katholieke geloof: *‘ik vind het beeldende heel mooi altijd in de kerk, dat je door kunst ook kan mediëren, die boodschap. Dat je door de kunst mensen ontvankelijk kan maken van wat nou de essentie van de boodschap is.*¹⁹ Als voorbeelden geeft hij kruispresentaties, schilderijen, wantkleden. *‘Die rijkdom moet de kerk ten goede gebruiken en niet de rijkdom om de rijkdom zelf.’*²⁰ De materialen hebben een belangvollere betekenis dan alleen een schilderij of wantkleden, ze bevatten een mediërende rol in de boodschap van god. Wat J. omschrijft valt onder ‘sensational forms’. De materialen met een mediërende rol kunnen ook ‘media’ (Meyer 2012, 24) in het algemeen worden genoemd. Het zijn de handelingen zoals de rituelen, gebeden, lichamelijke handelingen, en materialen die hierbij worden gebruikt (Meyer 2012). Het lichaam dient hierbij als een producent, zender, en ontvanger (Meyer 2012, 28) om herhaaldelijk uit te reiken naar het transcendente en dit als echt te ervaren. Later zal hier nog verder op worden ingegaan.

Edith (2004) vind ik duidelijk in hoe zij het belang de groep uitlegt. Zoals het effect van de onderlinge communie van individuen van een zelfde soort identiteit en hoe dit positieve effecten kan hebben op het individu zelf. Daarnaast vind ik metakinese (Luhmann 2004, 522) en *sensational forms* (Meyer 2012, 26) beide goeie concepten om de wijze waarop men probeert toe te reiken naar het transcendente, dit te ervaren, en wat voor middelen zij daarbij gebruiken uit te leggen. Dit kan duidelijk maken wat de mediërende rol van religie in het dagelijks leven is.

¹⁷ Interview met J. op 23-3-2021

¹⁸ Interview met J. op 23-3-2021

¹⁹ Interview met J. op 23-3-2021

²⁰ Interview met J. op 23-3-2021

Verhalen, Mythen, en preken

In gesprek met J. en W. komen verschillende boeiende verhalen naar voren. Het fundamentele kenmerk van goed en kwaad van de rooms-katholieke kerk zal worden besproken en geanalyseerd. Hoe machtsdimensies door de kerkgangers wordt ervaren, komt ook aan bod. Tot slot zal een mythe over de relieken Willibrord worden besproken. Naast de gesprekken met J. en W. zal informatie vanuit een participerende observatie worden gebruikt.

Wat opkomt bij J. tijdens het interview is de gedachte van goed en kwaad in de rooms-katholieke kerk. In het kort komt de gedachte rond dit onderwerp op het volgende neer: *'Dus fundamenteel dat er altijd wat goeds is maar dat altijd de mogelijkheid aanwezig is tot het kwade.'*²¹ Rondom het christendom bestaan een aantal stigma's en J. laat zijn onvrede daarover blijken: *'vaak in Nederland wordt het christendom als iets protestants of gereformeerd gezien en de mens is door en door zondig, en dat soort geneuzel. Daar ben ik het absoluut niet mee eens. Ik denk juist, zoals de katholieke kerk leert, de mens is goed geschapen maar er zit een bepaalde neiging tot het kwaad in en uiteindelijk is de essentie in hoe je de neiging naar het kwaad kan minimaliseren of maximaliseren, het is natuurlijk hoe je het bekijkt.'*²² Nu rest de vraag: hoe communiceert een priester dit fundamentele doel van het rooms-katholieke geloof?

Vanaf het moment dat preken worden gebruikt, zijn deze herhaald, gelezen, geïnterpreteerd, en beleefd (Tayob 2017). In de context van het Rooms-katholieke geloof moet de desbetreffende persoon bevoegd zijn om deze preken te kunnen uitvoeren (Tayob 2017). Het is van belang dat deze preken door priesters zorgvuldig worden uitgevoerd. Zoals J. opmerkt: *'Als ik denk aan gebed of aan een priester dan denk ik aan iemand die vol overgave is in gebed. Of iemand die zorg daarvoor draagt, die precies volgt zoals het voorgeschreven staat. In plaats dat je iemand hebt die de woorden omdraait of het heel snel afraffelt.'*²³ De verwachting is dat de priester de preken met zorgvuldigheid uit hoort te voeren om bevoegd over te komen, anders kan dit de legitimiteit benadelen. Niet te vergeten is dat preken de overtuigingen, waarden, attitude van de religie bevatten en door de tijd heen kunnen wijzigen (Tayob 2017). Preken kunnen machtsstructuren door laten schemeren door de manier waarop deze worden voorbereid, verteld, en de uiteindelijke effecten hiervan (Tayob 2017, 140). Bij vaste preken is het zo maar bij preken die door de tijd heen fundamenteel veranderen niet

²¹ Interview met J. op 23-3-2021

²² Interview met J. op 23-3-2021

²³ Interview met J. op 23-3-2021

(Tayob 2017, 141). Het is daarom van belang om een bevoegde priester te hebben om deze preken uit te voeren. Priester hebben naast de bevoegdheid een eigen wijze van uitvoering. Deze variatie is bij de Hoogmis tijdens de participerende observatie terug te zien

Volgens J. bestaan verschillen tussen hoe priesters de rituelen uitvoeren, hoewel de hoofdlijnen hetzelfde blijven. Bijvoorbeeld, hoe J. het uitlegt: *'iedere priester heeft zijn eigen manier van invulling. De ene is heel vlot en snel, de ander is meer expressief. Verschilt natuurlijk per persoon inderdaad.'*²⁴ Tayob (2017, 133) argumenteert dat spraakprestaties en de formaliteiten van de preken de effecten van preken kunnen laten variëren. Zoals terug te zien in de volgende uitspraak van J.: *'Bij de zegen aan het einde van de mis, is het altijd een standaard formule: de heer is met u en met u geest. En dan pas komt de zege. We hebben nu ook een pastoor die doet dat gewoon in een keer. Zo van: fijne zondag en hier heb je de zege. Dat zijn hele kleine nuance verschillen maar dat zijn zeg maar - omdat iedereen het zo [juiste manier] doet dan valt dat extra op.'*²⁵ Binnen het Sint Catharinakathedraal kan ieder persoon de priester aanspreken wanneer deze een fout maakt. De Eucharistisch gebed I en II B die voor J. van belang zijn²⁶, waarbij een fout kan worden gemaakt. W. geeft desgelijks aan hoe hij bij onenigheid over de gang van zaken in de kerk hier commentaar op kan geven. Bijvoorbeeld als in de kerk buitenkerkelijke muziek wordt afgespeeld kan W. hierover een klacht indienen.²⁷ Over het algemeen kan men na de Hoogmis of een andere Mis altijd terecht voor klachten.

Tijdens het bezoek aan de kerk en tijdens de interviews met W. en J. komt een verhaal over de relieken van Willibrord naar voren. Volgens J. wordt verteld dat de relieken van Willibrord in de reliekschijn liggen, hoewel W. liet blijken dat dit een verhaal is die rond gaat en niet daadwerkelijk is bewezen.²⁸ De gedachtegang achter dat het verhaal van de relieken van Willibrord in het Sint Catharinakathedraal een mythe is, kan op de volgende manier worden onderbouwd. Winzeler (2012, 1-2) geeft vijf karakteristieken van mythes waar geleerden het over eens zijn. Ten eerste is het verhaal niet gebaseerd op geloofsovertuiging of bepaalde leer, maar het is eerder een verhaal dat rondgaat. Zoals in het geval van Willibrords relieken in de Sint Catherinakathedraal. Ten tweede bevat dit verhaal een persoon, Willibrord. Ten derde geloven sommigen dit verhaal wel en beschouwen zij de relieken als heilig. Anderen gaan

²⁴ Interview met J. op 23-3-2021

²⁵ Interview met J. op 23-3-2021

²⁶ Interview met J. op 23-3-2021

²⁷ Interview met W. op 4-3-2021

²⁸ Interview met W. op 4-3-2021

hier niet vanuit maar begrijpen de waarde van het verhaal. In het gesprek met W. en J. hoor ik dit terug. Ten vierde gaat het verhaal rond, zoals W. vertelt, dat men ervan uit gaat dat de relieken in de reliekenschrijn liggen, maar dit is nooit aangetoond. Tot slot bestaat het verhaal dat elk altaar van de katholieke kerk relieken van Willibrord of van andere heilige figuren bevat, en dat de Mis al door de eeuwen heen rondom deze relieken gevierd worden.²⁹ Samenvattend, een mythe is een verhaal die is gebaseerd op een persoon, het verhaal beschouwt men als belangrijk of heilig, de auteur van het verhaal is onbekend, en bevat activiteiten die op een bepaalde manier supernatuurlijk zijn en niet kunnen worden bevestigd (Winzeler 2012).

Ik vind dat Tayob (2017) kan helpen om de rol van preken goed te onderbouwen. Denk daarbij hoe preken worden gegeven welke machtsstructuren deze door laten schemeren. De vijf karakteristieken van Winzeler (2012) vind ik in de context van de Sint Catharinakathedraal grotendeels terugkomen. Ook vind ik dat de theorie helpt om een mythe te onderbouwen, alhoewel variatie in het interpreteren aanwezig kan zijn.

Heilige objecten en beelden

In het vorige hoofdstuk is de reliekenschrijn met de relieken van Willibrord aan bod gekomen. Nu zal hier met behulp van participerende observatie over de symbolische waarde nader uitleg worden gegeven. De significantie van de symbolische waarden zal worden uitgelegd en welk onderscheid dit maakt voor de objecten en beelden in kerken. Met behulp van het interview met J. en W. zal de waarde van beelden en objecten voor het Sint Catharinakathedraal zelf worden uitgelegd, daarbij het verhaal hoe kerken aan hun deze objecten en beelden komen.

Tijdens het bezoek aan de kerk valt bij binnenkomst direct het altaar op, deze staat centraal op het priesterkoor. Onder het altaar staat de reliekenschrijn tussen de glazen wanden en het witte marmer waaruit de rest van het altaar bestaat. Tijdens de dienst legt de priester de bijbel op het altaar en worden al de gebeden rondom het altaar uitgevoerd. De consecratie wordt ook op het altaar uitgevoerd. Bij het op -en aftreden van het priesterkoor buigt ieder voor het altaar. Wanneer men online de Mis volgt, zullen zij zien dat de camera op het altaar is gefocust. Al met al geeft dit aan dat de schrijn centraal staat tijdens het bidden en rituelen in het algemeen. Meyer (2015) en Stengs (2019) beargumenteren beide dat de betekenis van een object door de mensen zelf wordt gegeven, een object op zich heeft geen religieuze of heilige waarden. Een object die deze waarden heeft, zijn de relieken van Willibrord in de gouden kist. Meyer

²⁹ Interview met J. op 23-3-2021

(2015) benoemt deze betekenisgeving door de persoon zelf '*symbolic forms*': "that energy of the mind through which a meaning is tied to a concrete sensorial sign and becomes an intrinsic part of it" (Meyer, 2015, 344). In deze context heeft een beeld of object een historisch en cultureel achtergrond. Het beeld of object kan dus ook een andere media zijn. Religie speelt de rol van mediator tussen de objectieve wereld en de realiteit van het individu zelf (Meyer 2015, 344). Het individu heeft de rol van ontvanger, zender, en producent (Meyer 2012, 28). De sensorische ervaring en betekenisgeving van het individu en het samengaan met bovennatuurlijke tijdens het zien van objecten en beelden heet 'aesthetic formation' (Meyer 2015, 345).

Gedurende het interview met W. komt naar voren hoe de Sint Catharinakathedraal bijna moest sluiten. Volgens W. heeft de Sint Catharinakathedraal vaak objecten en beelden verkregen vanuit de gemeenscha. In de meeste gevallen moeten kerken van de donatie vanuit de gemeenschap bestaan, wanneer een kerk sluit blijven deze beelden en objecten over.³⁰ Tijdens de rondleiding in de kerk laat W. de beelden en objecten zien en vertelt daarbij dat als de kerk het niet aan neemt deze kostbare materialen worden weggegooid of verloren gaan.³¹ Deze materialen kunnen als '*heilig afval*' (Stengs 2019, 199) worden gezien. De gebeurtenis van het sluiten van een kerk kan als een '*high density event*' (Stengs 2019, 179) aanschouwd worden. De sluiting van kerken brengt emotie en sentimenten met zich mee en dit geeft waarden aan de materialen die niet zomaar kunnen worden weggegooid: zij hebben erfgoedwaarde (Stengs 2019, 199). W. vertelt dat achter elk object of beeld een verhaal bestaat en dit is wat het rooms- katholieke onderscheid van het protestantisme. Niet alleen de relieken van Willibrord zijn van significante waarden, maar is één van de meerdere materialen die betekenis draagt. Naast de relieken en het beeld van Willibrord is het beeld van Catharina van Alexandrië van belang, omdat de kerk naar haar is vernoemd. Zij is afgebeeld zoals de andere beelden rondom het priesterkoor. Deze beelden laten zien hoe de afgebeelde heiligen tot hun eind zijn gekomen.³² Wanneer zulke materialen weggegooid worden, staat men niet stil bij de emotionele waarden en het verdriet die het laat ontstaan. Het is van belang dat gemeenten meer rekening moeten houden met deze erfgoedwaarde, zoals het uitvoeren van een afscheidsritueel (Stengs 2019, 201). Tijdens het gesprek of kerken die sluiten, vertelt W. dat wanneer kerken sluiten ze eerst ontheiligd moeten worden. De uiteindelijke keuze tot sluiting wordt door het bestuur gemaakt. W. vertelt dat naast het onderhouden van een kerk je

³⁰ Interview met W. op 4-3-2021

³¹ Interview met W. op 4-3-2021

³² Interview met W. op 4-3-2021

moet denken aan het betalen van de priester, tweede priester, organist, en schoonmakers. De personeelskosten zijn dus een onderdeel van de grootste kosten.³³ Wanneer kerken sluiten worden ze vaak tot woning of hotel gerenoveerd. In sommige gevallen blijft het orgel of dergelijke staan als een aandenken.³⁴ Dit verhaal laat zien hoe lastig het onderhouden van een kerk is en daarbij hoeveel waarden aan alle materialen wordt gehecht.

Meyer (2012 & 2015) geeft naar mijn mening een sterke onderbouwing voor het beschrijven van de mediërende rol van religie, en de daarbij horende media. Haar werk is in deze etnografie door verschillende hoofdstukken heen gebruikt. Specifiek in dit hoofdstuk heb ik haar werk gebruikt om de betekenis van beelden en objecten voor het individu uit te leggen. Het werk van Stengs (2019) is daaropvolgend een sterke bron om uit te leggen wat de handelingen zijn nadat bepaalde media – zoals uitgelegd door Meyer – niet meer in gebruik zijn, en hoe men juist kan handelen om zo goed mogelijk met de erfgoedwaarde van deze media om te gaan.

³³ Interview met W. op 4-3-2021

³⁴ Interview met W. op 4-3-2021

Epiloog

Al met al is de geschiedenis van het Sint Catharinakathedraal in grote lijnen besproken. De rol van ruimte en atmosfeer tijdens rituelen zoals de Mis en Hoogmis is uitgelegd. De beleving van het individu en het toereiken naar het transcendente stonden hierbij centraal. Ieder doet dit op zijn of haar eigen wijze. Muziek stond bij de respondenten centraal voor deze ervaring. Niet te vergeten is de rol van hiërarchie geanalyseerd. De conclusie hiervan is dat hier geen misbruik van wordt gemaakt. Ieder persoon kan een klacht indienen bij de kerk. Verhalen en mythe zijn doorgenomen en geanalyseerd, waarbij naar voren kwam dat het goede en kwade beide aanwezig zijn, maar het aan het individu zelf ligt welke de overhand pakt. Beelden en objecten en de waarde hiervan voor de kerk zijn geanalyseerd en daarbij de reden waarom dit als erfgoed wordt gezien.

Voor een volgend onderzoek zou ik graag meerdere vrouwen en mensen in het algemeen willen interviewen. Nu heb ik veel informatie door W. en J. verkregen. Het onderzoek is nu op hun ervaringen gebaseerd. Deze etnografie geeft dus weinig variatie in belevingswerelden. Daarentegen heb ik lange gesprekken met deze personen gehad. Het resultaat kan met meerdere respondenten changereren. Ik geef daarom dit advies voor een vervolgonderzoek.

Wat ik met het uitvoeren van dit onderzoek heb geleerd is hoe het toereiken naar het transcendente en de beleving hiervan de rol van religie duidelijk maken en hoe dit theoretisch onderbouwt kan worden. De participerende observaties en semigestructureerde interviews analyseren, is een oefening op zich geweest. De koppelingen vinden tussen wat men zegt en wat volgens bepaalde theorieën wordt onderbouwd is een lastige opgave geweest, alhoewel ik hier veel van heb geleerd. Ik hoop om deze reden ook dat deze etnografie herkenning opwekt bij de mensen die aan dit onderzoek hebben meegewerkt.

Literatuur

- Campbell, Heidi. 2012. "Introduction. The Rise of the Study of Digital Religion." In *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*, edited by Heidi A. Campbell, 1-21. New York: Taylor & Francis Group
- Dijkstra, Veerle. 2020. "Going online, How Corona Transforms Christian Worship." *Religious Matters*, 6 Mei 2020.
<https://religiousmatters.nl/going-online-how-corona-transforms-christian-worship/>.
- Douglas, Mary. 2002 (orig. 1966). *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Florence: Taylor & Francis Group. Introduction (pp. 1-6).
- Luhrmann, Tanya Marie. 2004. "Metakinesis: How God Becomes Intimate in Contemporary U.S. Christianity." *American Anthropologist* 106, no. 3: 518-528.
- Meyer, Birgit. 2012. "Mediation and the Genesis of Presence. Towards a Material Approach to Religion." Inaugural lecture, Utrecht University, 19 October 2012.
- Meyer, Birgit. 2015. "Picturing the Invisible. Visual Culture and the Study of Religion." *Method and Theory in the Study of Religion* 27, no. 1: 333-360.
- Rakow, Katja. 2020. "The Light of the World: Mediating Divine Presence through Light and Sound in a Contemporary Megachurch." *Material Religion* 16:1: 84-107.
DOI: [10.1080/17432200.2019.1696561](https://doi.org/10.1080/17432200.2019.1696561).
- Stengs, Irene. 2019. "Gepopulariseerde cultuur, ritueel en het maken van erfgoed." *Tijdschrift Sociologie*, vol 15 (2): 175-208
- Tayob, Abdulkader. 2017. "Sermon as Practical and Linguistic Performances: Insights from Theory and History." *Journal of Religion in Africa* 47, no. 1: 132-144.
- Turner, Edith. 2004. "Communitas, Rites of." In *Encyclopedia of Religious Rites, Rituals and Festivals*, edited by F.A. Salamone, 97-101. New York: Routledge.
<http://veffort.us/wiki/images/8/88/Communitas.pdf>.
- Winzeler, Robert L.. 2012. *Anthropology and Religion: What We Know, Think, and Question*. Blue Ridge Summit: AltaMira Press. Chapter 6: Myth and Ritual, Old and New.